

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A magyarság ügye külföldön.

Révai Mórnak ily című könyve (Révai-kiadás, Budapest, 1917, 221 l., ára 5 korona) a nevelés szempontjából is figyelmet érdemel. A magyar-német félreértések és a magyar-osztrák surlódások ügye, sajnos, nem mai keletű. A háború, amely — kezdetén legalább úgy látszott — ezeknek eloszlatására hivatva lett volna, amint a negyedik háborús évben szinte napról-napra tapasztaljuk, újabb erjesztő anyagot vet bele ebbe a problémába, ami a külső kihatások mellett nem maradhat nyom nélkül befelé sem a közművelődés és iskolaügy terén. «Szinte hihetetlen, hogy a háború kellő közepén Németországban minő magyarellenes irodalom keletkezett; még hihetlenebb, hogy ezt nálunk senki sem vette észre» (69. l.). «Ausztriában egy új irodalom van keletkezőben, mely egyfelől az új Ausztriát akarja megalapozni, másfelől ennek a célnak szolgálatában el akarja homályosítani mindazt, ami az új Magyarország fellendüléséről tehetne bizonyosságot» (129. l.). Ezek a körülmények és az, hogy a szerző, bár csak melleleg, a tanügyet is érinti (pl. 31., 45—6., 105., 148. l.), mentse és igazolja, hogy ezzel az általános közművelődési és politikai művel e helyen foglalkozunk.

A szerző, akit könyvének megírására egy szép és üdvös tervének összeomlása késztetett — «ez a könyv személyes élmény» (164), — széleskörű olvasottsággal gyűjtötte össze a tárgyra tartozó újabb adatokat és jelenségeket; ezeket kellő hozzáértéssel feldolgozza és az orvoslás érdekében részletes javaslatokkal lép fel. Mindezt kilenc fejezetben rendszeresen csoportosítva élvezetesen, tanulságosan mondja el s azért okos könyvét el kell olvasni. Ezt mi megtettük és felette tanulságos, de egyúttal nyomasztó hatása miatt szeretnők, ha fordításban elolvashatnék a németek és osztrákok is. Ebből ők maguk megszerkeszthetnék a könyvnek kiegészítő részét: «A külföld (s főleg a németiség) ügye Magyarországon» s megtudnák, hogy mit vétenek ellenünk, mi fáj nekünk.

Ezúttal a termékeny kritika érdekében inkább azzal óhajtunk foglalkozni, ami nincs meg a könyvben és azzal, amiben a szerzővel nem értünk egyet. Ilyen pl. az állapotok túlsötét színézése, az ebből eredő felelősségnek egyoldalú áthárítása önmagunkra, úgyszintén az egész magyarelles mozgalom okainak feltárása néplélektani és közgazdasági szempontból, ami szerzőnknek figyelmét elkerülte. Mert igazán nem mondhatni, hogy mi nem tettünk volna semmit közművelődési hitelünk és tekintélyünk külföldi emelése érdekében s hogy «mi sohasem tudtuk azokat az alkalmakat, amikor a világ szeme felénk fordult, arra felhasználni, hogy hírt adjunk magunkról (150 l.); jóformán semmit és amit tettünk, azt is rosszul tettük» (137. l.). Bár Révai könyvében a külföld fogalma a némettel és az osztrákkal kimerül, mi a háború előtt ezen a szomszédos kereten jóval túlmertünk s minden nemzetközi kongresszust, versenyt és világkiállítást tőlünk telhetőleg felhasználtunk arra, hogy életjelt adjunk magunkról. E tekintetben különös elismerés illeti közoktatásügyünknek mindenkori vezetőit, akik kivétel nélkül eleven nemzetközi érzékről tettek tanúságot, amit a német, francia és angol nyelven megjelent alkalmi tanügyi monografiák egész sora is bizonyít. Révai mitsem hallott arról az évtizedes felvilágosító munkáról sem, amelyet egy-két tanügyi írónk a külföldi szakajtóban fejt ki kézzelfogható eredménnyel.¹ Ha ilyen sokat olvasott, széles látókörű szerző sem tud arról, hogy a magyar nevelés és oktatás művelői, váltig ragaszkodva munkájuk nemzeti voltához és jellegéhez, ezt magasabb közművelődési és emberi értelemben azzal egészítik ki, hogy fenntartják a kapcsolatot a művelt világ többi népeivel és ezeknek körében a maguk nemzete munkájának is tiszteletet, elismerést igyekeznek kivívni, akkor igazán elmondhatjuk, hogy nálunk a közoktatásügy, bármennyire hangoztassák is egyesek, még mindig nem közügy és a tanító munkájáról a művelt társadalom is csak akkor vesz tudomást, ha azzal közvetlen érintkezésre szorul. Nem állítjuk, hogy Révai szándékosan mellőzi az iskolaügyet, hisz a 31. l. helyesen mutat rá a Thun-féle osztrák tankönyvekre, mint megtévesztő forrásokra; a 45—46. l. az igazsághoz híven megállapítja, hogy a mi oktatási politikánk nem törekszik erőszakos magyarosításra, hanem csak a nemzetiségek lelki meghódítására; a 105. l. a Ratio educationis németesítő irányzatára mutat rá; a 147—8. l. idézi Luxot, aki szerint nálunk az iskolaügyi vitákat külföldiek szítják stb. De hogy mind ennek ellenére a tanítótság és tanárság mun-

¹ T. munkatársunk személytelen megjegyzése azt a kiegészítést követeli részünkről, hogy ebben a munkában éppen az övé a legnagyobb rész. *A szerk.*

káját épp az ő problémájában milyen kevésbé érzi és értékeli, az t. k. kiderül abból, hogy az ő «Ungarische Bibliothek»-je tervrajzából a 181. l. még a műemlékek és néprajz mellett is kifejejtette a magyar közművelődés és iskolaügy történetét és mai állását s hogy a 167. és 174. l. a tudományágak képviselői között a tanárt mint ilyent szóval sem említi.

A bajnak, szerintünk, nem is az az oka, hogy *mi* nem mozgódunk eléggé, hanem az, hogy *ők* erről nem igen akarnak tudomást venni s nem ritkán jobb meggyőződésük ellenére megmaradnak régibb, nekik kedves, kedvezőbb és kényelmesebb tévhitük mellett. Igen, mondjuk ki kereken, a Lajtán és Oderbergen túl velünk szemben hiányzik a jóakarát és helyét elfoglalja a bizalmatlanság s talán az irigység is. A magyar föld csodás östermőképességét, a tehetségekben bővelkedő magyar fajt világszerte ismerik, de azért fenntartás nélkül mégis csak kivételesen ismerik el. Kétlem, vajjon ezt az elfogultságot, amint szerzőnk véli, a jó és legjobb könyvek garmadájaival el lehetne oszlatni. Hisz, ha a nyomtatott betűnek meglenne ez a világhódító csodás hatása, akkor régi és új klasszikus irodalmunknál fogva a németeknek kellene a világ legnépszerűbb nemzetének lennie, jöllehet épp a világháborúval kapcsolatban egész irodalma támadt annak a kérdésnek, hogy miért gyűlölik annyira a németeket s miért állnak a «köznépszerűtlenségnek» olyan magas fokán. Csak egy-egy magyar és német szerzőre hivatkozunk. Altenburger Gyula «Magyar politika a háború után» (Bpest 1916, Kókai bizománya 138 l.) c. könyvének 130. lapján a «*Rücksichtslosigkeit*» szóval jellemzi azt az eljárást, amely senkivel és semmivel nem törődve, egyenes irányban halad a maga célja felé. Ugyanott a német világbirodalmi aspirációk taglalásában pedig Winterstetten «Berlin-Bagdad» c. művét a legbrutálisabb könyvnek mondja. «*Die Ursachen des Deutschenhasses. Eine nationalpädagogische Erörterung*» (Lipese, K. Wolff kiad.) címmel Max Scheler, német katolikus bölcsező írt könyvet, amelyet Dr. S. Rubinstein ismertet «*Vom Hasse gegen den deutschen Menschen*» c. a Pester Lloyd nov. 23. sz.-nak tárcarovatában. Ez a szerző a baj okát a német fajnak munkadűhében (*Arbeitswut*, egy francia szerint: *ils travaillent trop*) és iparában (*industriedeutsch*) látja, úgyszintén a mindenáron a sikerre való törekvésben (*Erfolgdeutschtum*), amelynek pusztító hatásain kevéssel 1870 után Nietzsche is felháborodott. Hogy ebből mi és mennyi maradt meg mindmáig, azt részben tapasztalásból, részben hallomásból tudjuk. Sajnos, mi sem vagyunk túlságosan népszerűek. S ha a németeknél az irigység ennek főszülőke,¹

¹ Ezt a kérdést Naumann Fr. is érinti «Középeurópa» c. könyvében. Annak okát, hogy a többi népek miért nem szeretik a németeket, ő

ezenkívül bizonyos kíméletlenség és bárdolatlanság a nemzetközi érintkezésben, úgy a mi fajunkban is meg kell lenniök azoknak a tulajdonságoknak, amelyek más népek lelkében akkora visszatetszést okoznak. Honfitársaink fellépését külföldön mindannyian megfigyelhettük és a jobbérzésűek közülünk bizonyára nem ritkán resteltek, bosszankodtak, pirultak. Ehhez járul, hogy a bécsi Lueger-féle sajtóból annak idejében olyan áramlat kelt szárnyra ellenünk, mely «Judapest» hangoztatásával a legalantasabb ösztönök élesztésétől sem riadt vissza és amelyet mostanában zsírral, liszttel és egyéb élelmiszerral igyekeznek még jobban élesztetni. Nekünk tehát amolyan «nemzeti finomodásra» van szükségünk, aminek híját még idehaza a villamoson is érezzük és ami az idegen megfigyelő előtt sem marad ismeretlen. Ezt a finomodást csak az iskola, a család és a társadalom adhatja meg és nemzetgazdasági szempontból az idegenforgalom élesztheti és teheti világszerte, közismertté közvetlenebb módon s talán nagyobb sikerrel is, mint a legjobban megírt német-magyar könyv. Minden életpályának megvan a maga gyakorlati erkölcsi kátéja, mely azonban csak kivételesen fedi az etikai deontológiát, aminek áthágása az egész nemzetet megbosszulja magát. Erre az erkölcsi finomodásra, valljuk meg őszintén, elsősorban a magyar kereskedőnek, vállalkozónak van szüksége, akik szintén az iskolából kerülnek ki.

A hiúság, féltékenység, a versengés és irigység mellett kérdésünk lélektani oldalára tartozik még a kölcsönös bizalmatlanság is, mely igen sok bajnak a forrása és a tartós megértésnek legnagyobb akadályja. Kölcsönös bizalom nélkül emberek között nem képzelhető igaz barátság, népek között nem megbízható szövetség. A bizalomnak ez a hiánya főleg osztrák szomszédainkkal való viszonyunkat mérgezi meg és a háború negyedik évében tetőpontra hágott. Pedig jól mondja egyik írójuk és Középeurópa egyik előharcosa, Robert Sieger: «Meg kell lennie nemcsak a kormányok között, ahol szilárdul meg is van (?) hanem a népek között is a kölcsönös bizalomnak és az egymáshozkötöttség, a közös kötelességek érzésének, ha azt akarjuk, hogy olyan munkát végezzünk, amely csúffá teszi közös ellenségeink szándékait és reményégeit» (132).

Jó és rossz napokban, békében és háborúban egyesek és népek boldogulására elsőrendű fontosságú az, hogy ember- és néptársaikkal minő viszonyban élnek. Mint mindenre, erre is az iskola adja meg

abban látja, hogy a német nép gazdasági típus (1. magyar fordítás. 96—7. l.), egy másik helyen meg érdesnek mondja a németet. Révai ezzel a kérdéssel szervesen a legterjedelmesebb (V.) fejezetben: «Mit írnak rólunk Németországban a háború alatt?» (65—119. l.) foglalkozhatott volna.

az alapot; ez nevel és tanít megférhetésre, kedvességre, barátságra, szövetkezésre: megannyi tényező, mely az utóbbi évek pedagógiájából mintha kivesszett volna, jöllehet ezek útján érintkezik a nevelés tudománya a társadalmi és politikai tudományokkal. Sokat beszélnek és írnak mostanában, főleg a németek, az iskolának a politikába való bevonásáról, politikai segítőmunkájáról (*Verpolitisierung*), amelyet — de csakis a most jelzett értelemben — mi is pártolandónak tartunk. Ime újból nyilvánvalóvá lesz, hogy «A magyarság ügye a külföldön» nem utolsó sorban a nevelésen és oktatáson fordul meg. Ezt az ügyet tehát nemcsak közvetlenül kell előbbre vinni külső eszközökkel, hanem közvetve is belső erőkkal és nem egyoldalúan. E sorok íróját aligha fogják azzal vádolhatni, hogy a németekkel szemben elfogult, szűkkeblű s azért nyugodtan veheti fel azt a kérdést, vajjon nemzeti és nemzetközi vonatkozásban célszerű és ajánlatos-e az egész magyar közművelődést egyoldalúan és mindörökké a német úttörő (*pacemaker*) igájába fogni, főleg akkor, amikor erről az oldalról annyi jóra való igyekezetünk ellenére oly kevés előzékenységgel és megértéssel találkozunk. Én, megvallom, visszariadok attól, hogy a magyar lelket és szellemet, a magyar géniust ilyen módon lekössük, eladjuk. Úgy érzem, hogy szövetségi hűségünkön a legkisebb csorba sem esik, ellenben nemzeti közműveltségünknek faji jellegét csak biztosítjuk azzal, ha a német gyámkodás mellett és ellenére más idegen kulturákkal, a franciával, az angollal, a szlávval fenntartjuk a kapcsolatot. Altenburger szerint (l. fent) szintén gondoskodnunk kell arról, hogy legyen magyar szellemben írott német, francia meg angol irodalom is (122. l.), és nemcsak a német, hanem más kulturát is figyelemmel kell kísérnünk (135. l.). Ha a magyar közművelődés és iskola mintegy pórázon állandó függésben maradna a némettől, abból nemzeti művelődésünkre, nemzetnevelésünkre igen komoly bajok származhatnak. Hogy mint vehetjük elejét ennek a máris elharapódzott egyoldalú «külföldieskedés»-nek, azt — épp a németek mutatják, akik a háború tanulságainak hatása alatt az egész külföld tanulmányozását (*Auslandsstudium*) az eddiginél jóval nagyobb mértékben épp most készülnek felkarolni.

De visszatérünk könyvünkhöz és rámutatunk egynémely apróhézagára. A helységnevekkel kapcsolatban (188. l.) rá lehetett volna mutatnia bizonyos nagysztrák («Weltösterreich», 103—1. l.) és nagynémet körök állandó és bosszantó akadékoskodására («Ofen-Pesth»); az allduitschok üzelmei során (49. l.) pedig a németek világhatalmi törekvéseire (l. weltvölkische Erziehung M. P. 1917: 111—113. l. és A világháború egyet. nevelés- és iskolaügyi tanulságai, Pæd. Értesítő 1916). A Bajtársi Szövetség említésekor (21. l.) a szerző szövé téhette volna annak szükséges voltát, hogy ez az in-

tézmény eddigi különállóságából kilépve, inkább demokratikus alapon igyekezzék működni. Itt utalhatott volna egyúttal arra, hogy a szövetségek és Középeurópa keretében a magyar tanügyi körök máris csendes, de buzgó és sikeres munkásságot fejtenek ki. Azt, hogy a szerző Ambrus Zoltánnak egy egyébiránt jeles cikkét több mint 5 lapon kivonatossan közli (124—129. l.), szokatlannak tartjuk. Amit Révai ajánl: széleskörű irodalmi propaganda, tájékoztató könyvek, kultúrattasék (külföldi képviselők 200. l.) stb. megannyi hasznos és üdvös dolog, de jó lesz a nyomtatott holt betűt eleven belső művelődéssel is kiegészíteni, ami egyben nemzeti tökéletesedésünk eszményi célját is szolgálja. Ez az út lassabban, de biztosabban vezet célhoz. Ha minden művelt magyar ember csak 1—2 elfogult külföldit világosít fel és térít észre, úgy barátaink száma állandóan növekedni fog és rágalmozóink munkája mind nehezebbé válik. Azokkal szemben pedig, akiknél legjobb igyekezetünk is hiábavalónak bizonyulna, akiket cselekvéseikben, írásaikban politikai vagy üzleti érdekek irányítanak és akik ez okból ezentúl sem szűnnek meg a magyart bántani, haladjunk csak nyugodtan utunkon a jövő nagy céljai felé és vigasztalódjunk a legnagyobb német balladaköltő szavaival: «Es sind nicht die schlechtesten Früchte, woran die Wespen nagen». Ezt az öreg Pulszky egy akadémiai vita hevében imígy magyarosította: A karaván halad...

kf.

IRODALOM.

Payr Sándor: Nagy György és a harkai iskola II. József korában. Sopron, 1917, 8° 43 lap.

E dolgozat kis terjedelme ellenére is megérdemli, hogy bővebb kivonatolása által felhívjuk rá a figyelmét mindazoknak, kik a magyar nevelés, illetőleg a magyar művelődés történelme iránt érdeklődnek, mert eredeti forrástanulmány alapján rajzolja meg egy, a XVIII. század végén működött, érdekes egyéniség életpályáját. Hőse: *Nagy György*, ev. tanár és lelkész, aki a lelkipásztorkodás, pedagógia és magyar ipar történetében egyaránt nyomot hagyott s a törhetetlen munkaerő és kitartás jellemző példányképe volt. 1735-ben született Kőszegen; Nemescsóóban, valamint Sopronban végzett tanulmányai után szegénysége miatt nevelősködött, úgy hogy csak 26 éves korában érhetette el az akkori ev. ifjak fővágját: a valamely németországi egyetemre való indulást. Jenába ment, ahol három évet töltött és többek közt a híres Salzmannel kötött barátságot. Hazatérve ismét nevelői állást vállalt, majd pedig a soproni konvent «subrector»-nak